

Lencsés Gyula

**(M)ILYENNEK LÁTTOK?
NEMZETI SZTEREOTÍPIÁK
A MAGYAR-SZERB HATÁR KÉT OLDALÁN**

BEVEZETÉS

2012 tavaszán kérdőíves felmérést folytattunk a szegedi MASZK Egyesület és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház megbízásából.¹

A kutatás középpontjában a két ország határ menti területein, közelebbről a Szeged és Szabadka környékén élők életmódbeli és gondolkodásbeli hasonlóságai és különbségei állnak.

Az adatgyűjtés a két alternatív színházi intézmény (a szabadkai, mint nemzetközi sikereket is elért alkotó műhely, a szegedi pedig, mint jelentős színházi produkciókat támogató és menedzselő befogadóhely) közönségének körében zajlott, részben az interneten, részben a színházi előadásokon papíralapú kérdőívekkel. A minta nem reprezentatív², de jól jellemzi az alternatív színházi produkciók után érdeklődőknek azt a körét, akik kötődnek ehhez a két intézményhez. A szabadkai színház közönsége részben szerb nemzetiségű, így lehetőségünk volt három különböző csoport (magyarországi magyarok, vajdasági magyarok, vajdasági szerbek) egymásra vonatkozó sztereotípiáinak vizsgálatára.³

A kutatásunkba bevont három csoport érdekes összehasonlításokra nyújt lehetőséget sok tekintetben. Itt most a másik két csoporttal való észlelt hasonlóság

---

¹ A kutatás a Magyarország-Szerbia IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program támogatásával megvalósuló ThePer projekt keretében (azonosító: HUSRB/1002/222/212) jött létre. A kutatásban közreműködött Vincze Anikó és Balogh Péter. Ezúton szeretnék köszönetet mondani a MASZK Egyesületnek és a Kosztolányi Dezső Színház munkatársainak a kutatás lebonyolításában nyújtott sokoldalú segítségükért.

² A mintába 355-en kerültek a következő megoszlásban: szerb (N=95), vajdasági magyar (N=174) magyarországi magyar (N=86).

³ Az interetnikus és ezen belül a magyar-magyar viszonyokat és sztereotípiákat is vizsgálták korábban Csepeli György és munkatársai Magyarország és Erdély, illetve Magyarország és Dél-Szlovákia relációjában (Csepeli- Örkény – Székelyi [2002])

mértékét vizsgáljuk, valamint azt, hogy mit tartanak a leginkább jellemző tulajdonságnak a másik két csoportra nézve.

Érdekes előre bocsátani, hogy a megkérdezettek részéről eleve bizonyos nyitottság feltételezhető pusztán amiatt, hogy maguk a kapcsolódó intézmények is ilyenek. A megkérdezett szerbek pedig eleve olyanok közül kerültek ki, akik, a Vajdaságban érdeklődnek egy szabadkai, alapvetően magyar színház produkciói iránt.⁴

1. ÉSZLELT HASONLÓSÁG A MÁSIK KÉT CSOPORTTAL

A vizsgált csoportok észlelt hasonlóságának megállapításánál két alapvető szempontot érdemes figyelembe vennünk: az egyrészt az együttélést, mint adottságot a vajdasági magyarok és szerbek relációjában, másrészt pedig az egy nemzethez tartozás tényét a magyarországi magyarok és a vajdasági magyarok tekintetében. Az észlelt különbségek pedig egyrészt adódhatnak az etnikai (és az ebből következő kulturális) különbözőségekből: a szerbek és a magyarok mindkét csoportja között, másrészt pedig a politikai határokból: ezt különösen a vajdasági magyarok és a magyarországi magyarok között kell figyelembe vennünk⁵. A kapott eredmények érvényességét alátámasztja az, hogy a megkérdezettek jelentős részének vannak személyes kapcsolatai a határ túloldalán élőkkel.⁶ Ez azt jelenti, hogy a válaszok jórészt személyes élményeken, tapasztalatokon alapulnak.

---

⁴ Érdemes megemlíteni a minta viszonylag alacsony átlagéletkorát (33,7 év), és azt is, hogy a minta fele nem volt idősebb 30 évesnél.

⁵ Ugyanezen szempontokat emelik ki Csepeli és munkatársai magyar-magyar viszonylatban „A következőkben arra keresünk választ, hogy a politikai vagy a kulturális határok bizonyulnak-e erősebbnek akkor, ha egy nemzeten belül a saját csoport és a másik csoport között történő sztereotipikus különbségtetésre kerül sor.” (Csepeli – Örkény – Székelyi [2002]:82)

⁶ Még a megkérdezett magyarországiak több mint felének (52%) is vannak szerb, illetve a megkérdezett szerbeknek is ugyanilyen arányban (53%) magyarországi ismerősei, barátai. Az összes többi relációban 90% körül, vagy ez fölött van a megfelelő arány.

1. táblázat: Észlelt hasonlóság/különbözőség a másik két csoporttól

	Ugyanolyanok	Sokban hasonlítanak	Inkább különböznek	Nagyon különböznek	Összesen
Szerbek a vajdasági magyarokról (n=89)	35%	45%	12%	8%	100%
Vajdasági magyarok a szerbekről (n=171)	9%	53%	34%	4%	100%
Magyarországiak a szerbekről (n=84)	14%	51%	30%	5%	100%
Szerbek a magyarországiakról (n=83)	17%	38%	29%	16%	100%
Vajdasági magyarok a magyarországiakról (n=171)	2%	46%	42%	10%	100%
Magyarországiak a vajdasági magyarokról (n=83)	22%	72%	5%	1%	100%

Az 1. táblázatot szemlélve észrevehetjük, hogy a megkérdezett szerbek nagyon nagy arányban ugyanolyannak, vagy sokban hasonlónak látják a vajdasági magyarokat, mint saját magukat.

A szerbek a magyarországiakat sem látják sokkal különbözőbbnek. Igaz, az *ugyanolyan* és *sokban hasonlít* kategóriát már csak a válaszadók valamivel több, mint fele választja (miközben a vajdasági magyarokra vonatkozóan a szerbek négyötöde gondolta így). Ugyanakkor a *sokban különböznek* ítélok aránya is megkétszereződik, ha a szerbek a vajdasági magyarok helyett a magyarországiakra gondolnak.

A szerbek sokkal inkább látják *ugyanolyannak* a vajdasági magyarokat, mint bármelyik magyar csoport a szerbeket.⁷ A vajdasági magyaroknak csak kevesebb, mint egytizede gondolja azt, hogy a szerbek *ugyanolyanok*, mint ők. Ugyanakkor a vajdasági magyarok majdnem kétszer akkora arányban gondolják a szerbeket *inkább*, vagy *nagyon különbözőknek*, mint a szerbek őket.

A magyarországi magyarok majdnem ugyanúgy ítélik meg a szerbeket mint a vajdaságiak.

⁷ Sőt: mint bármely más csoport bármely más csoportot. Beleértve még azt is, hogy hogyan látják a magyarországiak a vajdasági magyarokat!

Mindössze a szerbeket *ugyanolyannak* gondolók aránya nagyobb itt, mint a vajdasági magyaroknál.

A magyarországi magyarok nagyon hasonlónak gondolják magukhoz a vajdasági magyarokat.

Majdnem mindenki legalábbis *nagyon hasonlónak* és ezen belül több mint egyödötük *ugyanolyannak* látja a vajdasági magyarokat, mint ők maguk, és elenyésző azok aránya, akik *inkább, vagy nagyon különbözőnek* látják a vajdaságiakat.

Fordítva viszont egészen más kép tárul elénk:

A vajdasági magyarok közül szinte senki sem látja *ugyanolyanoknak* a magyarországiakat, mint saját magukat és több mint a felük *inkább, vagy nagyon különbözőnek* látja őket.

Sőt: a vajdasági magyarok nagyobb arányban gondolják *inkább, vagy nagyon különbözőnek* a magyarországi magyarokat, mint a szerbeket.

A magyarországiak viszont a szerbeket ítélik meg *inkább, vagy nagyon különbözőnek* magukhoz képest, mint a vajdasági magyarokat.

A szerbek a magyarországi magyarokat sokkal nagyobb arányban látják *különbözőnek* saját maguktól, mint a vajdaságiakat.

És ugyanígy: a szerbek magukat sokkal inkább tekintik *ugyanolyanoknak*, mint a vajdasági magyarok, ahhoz képest, mint amikor a magyarországiakhoz hasonlítják magukat.

2. A MÁSIK KÉT CSOPORTRA LEGINKÁBB JELLEMZŐ TULAJDONSÁGOK

Az előzőekben elmondottak összhangban vannak azzal, hogy az egyes csoportok tagjai milyen tulajdonságokat tartanak jellemzőnek a másik két csoportra.⁸

Az előfordult tulajdonságokból készített szófelhőket az 1-6. ábrák tartalmazzák. A betűnagyság minden esetben az említések gyakoriságával arányos. A továbbiakban kvantitatív elemzésnek is alávetjük a kapott válaszokat, itt csak röviden jellemezzük az ábrákat.

- a) *Magyarországiak a vajdasági magyarokról (1. ábra)*. Láthatóan nagyon kedvező, szinte idealizált kép él a magyarországiakban a vajdasági magyarokról.
- b) *Vajdasági magyarok a magyarországiakról (2. ábra)*. Itt már egészen más tulaj-

---

* A nyitott kérdés így szólt: „Mi az a három tulajdonság, amivel a vajdasági magyarokat, szerbeket, magyarországi magyarokat jellemeznéd?” Mindenkinél csak a másik két csoportra kérdeztünk rá.

1. ábra Magyarországiak a vajdasági magyarokról (231 említés alapján)

2. ábra: Vajdasági magyarok a magyarországiakról (404 említés alapján)

donságok dominálnak és a leggyakrabban előforduló szavak szinte mind negatív jelentéstartalmúak.

- c) *Vajdasági magyarok a szerbekről* (3. ábra). Pozitív és negatív tulajdonságokat különböző súllyal egyaránt tartalmazó, akár árnyaltak is nevezhető kép rajzolódik ki. Kimagaslik az összetartás szerepe.
- d) *Magyarországiak a szerbekről* (4. ábra). A magyarországi vélemények kicsit változatosabbak. Az összetartás és az, hogy hangosak, itt kevésbé kiemelt szerepet kap.
- e) *Szerbek a vajdasági magyarokról* (5. ábra). A pozitív jelzők túlsúlya jellemző.
- f) *Szerbek a magyarországi magyarokról* (6. ábra). Az előzőnél valamivel kevesebb választ tartalmazó tulajdonságlista ugyanolyan változatos, többségében pozitív és udvarias.

3. A JELLEMZŐNEK TARTOTT TULAJDONSÁGOK ÉRTÉKIRÁNYULTSÁGA

Az ábrák által sugallt összképet igazolja a felsorolt tulajdonságok kvantitatív elemzése is.

A tulajdonságokat tartalmi ismérvek alapján és az a pozitív/negatív jelentéstartalom (értékirányultság) szempontjából is kategorizáltuk. A másik két csoportra jellemző tulajdonságok értékirányultságát mutatja be a 2. táblázat.

2. táblázat. A három legjellemzőbbnek tartott tulajdonság értékirányultsága

	Negatív	Ambivalens	Semleges	Pozitív	Összesen
Szerbek a vajdasági magyarokról (N=180)	25%	5%	11%	59%	100%
Vajdasági magyarok a szerbekről (N=432)	40%	5%	5%	50%	100%
Magyarországiak a szerbekről (N=228)	37%	7%	3%	53%	100%
Szerbek a magyarországiakról (N=119)	34%	2%	9%	55%	100%
Vajdasági magyarok a magyarországiakról (N=404)	67%	3%	5%	25%	100%
Magyarországiak a vajdasági magyarokról (N=231)	21%	1%	3%	75%	100%
Összesen (N=1594)	42%	4%	5%	49%	100%

Megjegyzés: A táblázat az említések arányát tartalmazza, a három válaszlehetőséget együtt figyelembe véve.

Megállapíthatjuk, hogy összességében kevés a semleges és az ambivalens tulajdonságok aránya is. A jellemzőnek tartott tulajdonságok több, mint 9/10-e egyértelműen vagy pozitív vagy negatív értéktöltettel rendelkezik. Jellemzően a szerbek mondják a legtöbb semleges tulajdonságot a magyarok mindkét csoportjáról.

A vajdasági magyarok arányaiban sokkal több negatív tulajdonságot mondanak szerbekről, mint a szerbek öröklük, és ez az utóbbi arány figyelemre méltóan alacsony.

A magyarországiak a szerbekről hasonló arányokban, de mégis valamivel kedvezőbben, talán udvariasabban nyilatkoznak meg, mint a vajdasági magyarok a szerbekről. A szerbek a magyarországiakról szinten hasonlóan – ám árnyalatnyival kedvezőbben – vélekednek, mint a magyarországiak a szerbekről.

A legnagyobb inkonzisztenciát ebből a nézőpontból is a vajdasági magyarok és a magyarországiak egymásról alkotott képében tapasztaljuk: míg a magyarországiak háromnegyede pozitív tulajdonságokat említenek, és csak az említett tulajdonságok egyötöde negatív (mindkét arány a legkedvezőbb az összes közül), addig a vajdaságiak kétharmad részben negatív tulajdonságokat tartanak jellemzőnek, és csak egynegyed részben pozitívokat. Itt mindkét arány messze a legkedvezőtlenebb az összes közül!

4. A JELLEMZŐNEK TARTOTT TULAJDONSÁGOK TARTALMI BESOROLÁSA

Végül azt nézzük meg, hogy a jellemzőnek tartott tulajdonságok a tartalmi kategorizálást és az értékirányultságot együttesen figyelembe véve mennyiben különböznek a vizsgált csoportközi relációkban.⁹

---

⁹ Csepeli és munkatársai Poppe nyomán az auto- és heterosztereotípiák természetét bemutató két kategorizálási szempontot jelölnek meg: az erkölcs (segítőkész, toleráns, illetve erőszakos, önző) valamint a kompetencia (intelligens, versenyszellemű, illetve lusta, tehetetlen) és mindezeket zárt kérdésekkel vizsgálták. (Csepeli-Örkény-Székelyi [2002]:13). Az adatfelvételünk során a tulajdonságok besorolásánál nem ezt a szempontrendszert alkalmaztuk, de a nyílt formában feltett kérdésekre kapott válaszok jelentős része is besorolható lenne ezen két dimenzió mentén.

3. ábra: Vajdasági magyarok a szerbekről (432 említés alapján)

4. ábra: Magyarországiak a szerbekről (229 említés alapján)

3. táblázat: A három legjellemzőbb tulajdonság tartalma és a pozitív tulajdonságok aránya

		Szerbek a vajdasági magyarokról N=179	Vajdasági magyarok a szerbekről N=431	Magyarországiak a szerbekről N=228	Szerbek a magyarországiakról N=117	Vajdasági magyarok a magyarországiakról N=403	Magyarországiak a vajdasági magyarokról N=230	Összesen N=1588
Külső tulajdonságok, divat	%	4%	2%	5%	5%	2%	1%	3%
	<i>p.t.a.</i>	(0,80)	(0,14)	(0,56)	(0,50)	(0,25)	(1,00)	0,47
Belső adottságok, jellem, világlátás	%	16%	16%	26%	13%	17%	15%	17%
	<i>p.t.a.</i>	0,73	0,74	0,84	0,57	0,10	0,75	0,62
Szorgalom, munkabírás	%	12%	3%	3%	9%	3%	6%	5%
	<i>p.t.a.</i>	1,00	0,44	(0,80)	0,90	0,73	1,00	0,86
Tájékozottság, kulturáltság, illem	%	11%	5%	0%	11%	10%	10%	7%
	<i>p.t.a.</i>	0,94	0,20	(0,00)	0,58	0,65	0,81	0,65
Nyitottság, zártság	%	9%	3%	5%	8%	7%	13%	7%
	<i>p.t.a.</i>	0,07	1,00	0,78	(0,23)	0,36	0,76	0,55
Egyéni viselkedés	%	3%	21%	29%	6%	15%	11%	16%
	<i>p.t.a.</i>	(0,40)	0,06	0,18	(0,58)	0,07	0,48	0,16
Csoportközi együttműködés, nacionalizmus	%	8%	5%	4%	5%	1%	1%	4%
	<i>p.t.a.</i>	0,14	0,00	(0,00)	(0,17)	(0,00)	(0,00)	0,05
Személyes együttműködés, kommunikáció	%	16%	24%	15%	20%	33%	29%	25%
	<i>p.t.a.</i>	0,85	0,73	0,64	0,59	0,30	0,85	0,60
Csoporton belüli kooperáció	%	2%	11%	4%	1%	5%	6%	6%
	<i>p.t.a.</i>	(0,75)	0,98	1,00	(0,00)	0,00	0,93	0,76
Csoporton belüli viszonyok általában	%	7%	7%	6%	6%	4%	8%	6%
	<i>p.t.a.</i>	(0,50)	0,82	0,93	(0,60)	0,23	0,61	0,67
Gasztronómia, kultúra, zene, sport általában	%	12%	2%	2%	17%	2%	0%	4%
	<i>p.t.a.</i>	1,00	(0,33)	1,00	0,92	(0,80)	<i>n.a.</i>	0,89
Összesen	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

p.t.a.: pozitív tulajdonságok aránya az adott cellán belül, a semleges és ambivalens válaszokat figyelmen kívül hagyva. Zárójelben szerepelnek azok az adatok, ahol a figyelembe vehető esetszám nem éri el a 10-et. A táblázat a három válaszlehetőséget együtt veszi figyelembe.

A 3. táblázatból kiolvasható, hogy az említett tulajdonságok negyed része a személyes interakcióval (együtműködés, kommunikáció) kapcsolatos. Különösen nagy arányban jelölnek meg ilyen tulajdonságokat a magyarországiak és vajdasági magyarok egymásra vonatkozóan, de míg a magyarországiak a vajdasági magyarokkal kapcsolatosan döntő többségében pozitív tulajdonságokat említnek, addig fordítva ez az arány kevesebb, mint egyharmad.

Ugyanez látszik, ha a csoporton belüli kooperációt nézzük. A magyarországiak szerint a vajdaságiak összetartóak és együtműködők, míg fordítva a vajdasági magyarok egyetlen pozitív jelzöt sem említettek a magyarokról a csoporton belüli együtműködés tekintetében. Ugyancsak sötét kép tárul elénk ebben a relációban, ha a magyarországiak jellemére, világszemléletére vonatkozó tulajdonságokat vizsgáljuk.

A vajdasági magyarokról a szerbek is pozitívan vélekednek személyes interakciós helyzetekben.

A szerbek számára a vajdasági magyarokkal kapcsolatban kiemelkedő gyakoriságú szempont a szorgalom, munkabírás (100%-ban pozitív jelzőkkel). A szerbek vajdasági magyarokkal kapcsolatban nagy arányban mondtak tájékozottságra, kulturáltságra utaló jelzőket, és szinte csak pozitívokat.

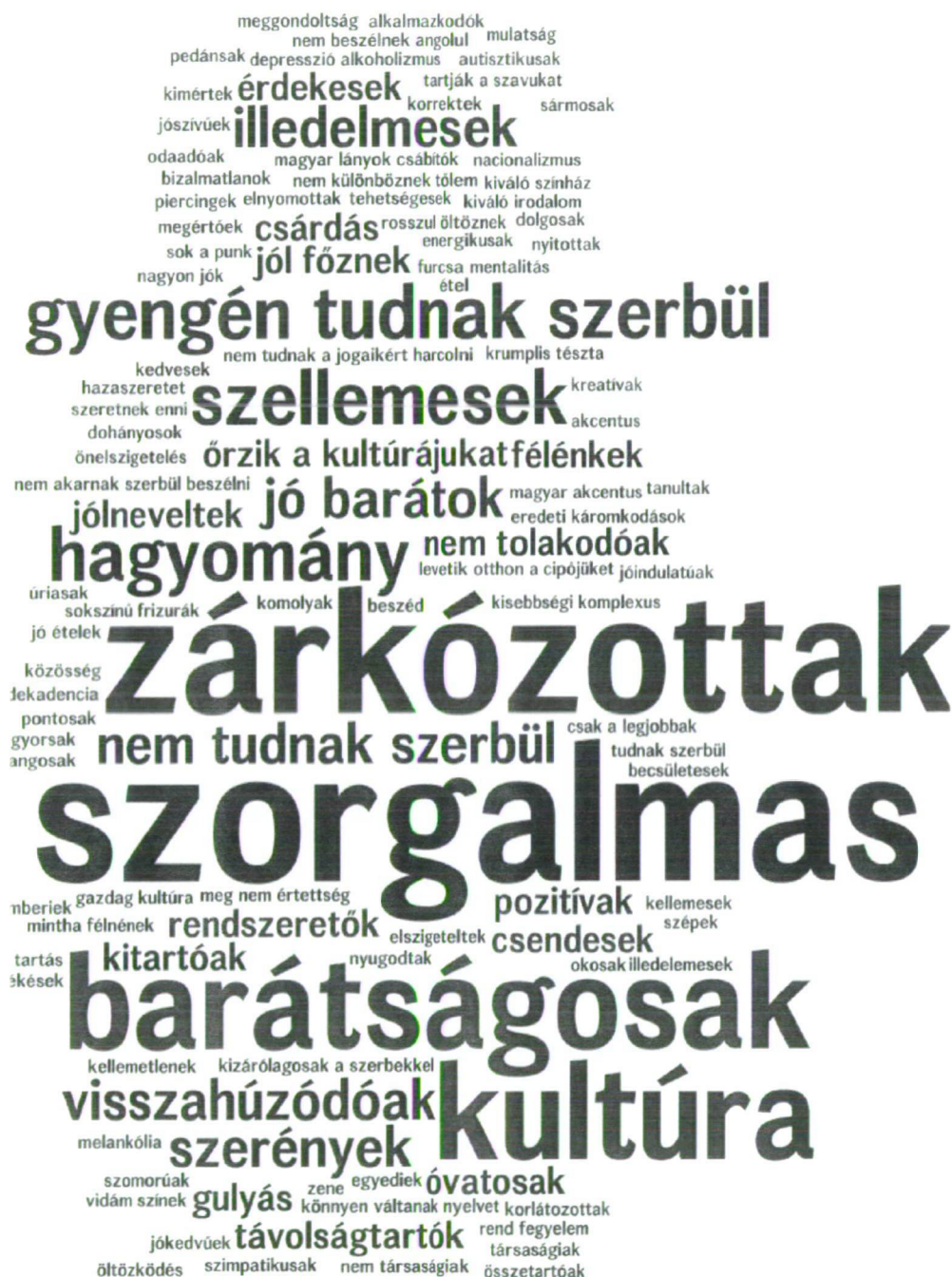
A nyitottság-zártság is fontos szempont ebben a relációban: a szerbek többségükben elzárkózóknak látják a vajdasági magyarokat. A szerbek a csoportközi együtműködésre vonatkozóan is túlnyomórészt negatív jelzőkkel illetik a vajdasági magyarokat.

A vajdasági magyarok a szerbeket pozitívan ítélik meg a belső adottságok, jellem, és világlátás tekintetében, de meglehetősen negatívan, ha az egyéni viselkedésről, a csoportközi együtműködésről, vagy ha tájékozottságról és kulturáltságról van szó.

A szerbek mindkét magyar csoporttal kapcsolatban viszonylag nagy arányban mondtak általában a magyar nemzetiség ill. a Magyarország kultúrájával, gasztronómiájával, zenéjével és sportjával kapcsolatos jelzőket, döntő többségükben pozitívokat.

5. ábra: Szerbek a vajdasági magyarokról (189 említés alapján)

6. ábra: Szerbek a magyarországi magyarokról (123 említés alapján)

ÖSSZEGLZÉS

A leginkább figyelemre méltó különbségeket magyarországi és vajdasági magyar csoportok között kaptuk. Míg a magyarországiakban egyfajta idealizált – az egy nemzethez tartozáson alapuló – kép rajzolódik ki a vajdasági magyarokról, addig fordítva sokkal jobban megjelennek a politikai, sőt szinte már kulturálisnak is tekinthető törésvonalak és egy sokkal realistábbnak tűnő szemléletmód érvényesül.

A Vajdaságon belül a szerb és magyar csoport közötti viszonyban viszont az együttélés nyújtotta tapasztalatok a meghatározók. A magyarországiak és a szerbek viszonyát egyfajta udvarias távolságtartás jellemzi.

Szükségesnek látjuk további szempontok, így a szociodemográfiai háttérváltozók, és a másik két csoporttal való kapcsolattartás intenzitásának figyelembe vételét. Jelen elemzésünk terjedelmi korlátok miatt ezekre nem térhetett ki.

IRODALOM

CSEPELI GY. – ÖRKÉNY A. – SZÉKELYI M. (2002): *Nemzetek egymás tükrében*.
Budapest: Balassi Kiadó